

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 3, Aralık/December 2024]

Nursel DEMİRDEN

<https://orcid.org/0000-0003-1127-6662>

Dr.

nurseldemirdenn@gmail.com

Bir kuruma bağlı değildir.

Halk Ekonomisi: Türk Kültüründe Tasarruf

Folk Economy: Saving in Turkish Culture

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Date Received: 24.10.2024

Kabul Tarihi | Date Accepted: 06.12.2024

Yayın Tarihi | Date Published: 30.12.2024

Atf | Citation

Demirden, N. (2024). Halk Ekonomisi: Türk Kültüründe Tasarruf. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8(3), 1626-1644. <https://doi.org/10.34083/akaded.1573245>

Demirden, N. (2024). *Folk Economy: Saving in Turkish Culture*. *Journal of Academic Language and Literature*, 8(3), 1626-1644. <https://doi.org/10.34083/akaded.1573245>

Makale Bilgisi | Article Information

Değerlendirme Review Reports	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) Double-blind. (Two External Referees)
Etik Beyan Ethics Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur Ethical principles were followed during the preparation of this study
Etik Kurul Belgesi Ethics Committee Approval	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir Article does not require an Ethics Committee Approval.
Katkı Oranı Beyanı Author Contributions	Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir Author's contribution rates to the study are equal.
Etik Bildirim Complaints	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Benzerlik Taraması Similarity Checks	Yapıldı Yes-İ Thenticate
Telif Hakları ve Lisans Copyright & License	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International

© Nursel DEMİRDEN | Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International

Öz

Türk kültürü, zengin folklorik öğeleri içinde bulundurmaktadır. Halk anlatılarından örf ve âdetlere, günlük kullanılan eşyalardan ritüel değeri bulunan objelere kadar her şey bu kültürden parçalar taşımaktadır. Makale, halk anlatılarından ve günlük yaşamda karşılaşılan tutum ve davranışlardan hareketle Türk kültüründe tasarruf ve israf konusuna nasıl yaklaşıldığını, zaman içinde bu tutum ve davranışların nasıl şekillendiğini, Türk halk gelenekleri ve edebiyatından örneklerle ortaya koymayı amaçlamaktadır. Kökleri yüzlerce yıl öncesine ve farklı coğrafyalardan geçerken edinilen yaşam şekillerine dayanan, kültürel açıdan çok çeşitli ve zengin bir hazine olan Türk yaşam tarzı, Anadolu'ya gelindikten sonra da değişmeye devam etmiştir. Özellikle 20. ve 21. yüzyılda yaşanan gelişmeler Türk halkının yaşamında ve düşünce sisteminde değişimlere, yeniliklere ortam hazırlamıştır. Çalışmada, Cumhuriyet dönemiyle uygulanmaya başlanan ekonomik sistemlerin, halkın yaşamına ve hayata bakışına olan etkileri, geleneksel yaşamdan getirilen düşüncelerin zaman içindeki dönüşümü tasarruf konusundan hareketle değerlendirilmiştir. Öncelikle, yüzyıllar içinde yaşanan ekonomik ve sosyal değişimlere kısaca yer verilmiştir. Nitel yöntemin kullanıldığı çalışmada literatür taraması yapılmıştır. Makale hacmine uygun olarak, Türk halk ekonomisinde, günlük yaşamda ve Türk halk edebiyatı ürünlerinden olan atasözü, masal ve fıkra türlerinde, tasarruf ve israfa yönelik kullanımlara yer verilmiştir. Geçmişin ve günümüzün kıyaslaması yapılarak, Türk halkının davranışlarında ve bakış açısında yaşanan değişim ve dönüşümler, içinde bulunulan sosyal ve ekonomik koşullar göz önünde bulundurularak analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmayla, halk ekonomisinin Türk halk kültüründe çeşitli kavramlar ve tutumlarla karşılık bulduğu, bunların da halk edebiyatı ürünlerine ve geleneksel hayata yansıdığı tespit edilmiştir. Halk edebiyatı ürünleri olan atasözleri, deyimler, masal ve fıkraların, halkın ekonomiyle ilgili düşüncelerini sonraki nesillere aktarmasında birer araç olduğu görülmüştür. Tasarruf ve ekonomi düşüncesiyle Millî Eğitim Bakanlığı müfredatında bulunan derslerin zaman içinde azaldığı, yapılan uygulamalarda değişimler görüldüğü, bu durumun eğitsel açıdan da ekonomiye ve halkın tüketim davranışlarına olumsuz yansıdığı tespit edilmiştir. Türk halkının tasarruf yapma ve israftan kaçınmayla ilgili kültürel kodlarını hatırlamasının elzem olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Atasözü, masal, fıkra, tasarruf, halk ekonomisi, israf, tüketim.

Abstract

Turkish culture contains rich folkloric elements. Everything from folk narratives to customs and traditions, from objects of daily use to objects of ritual value carry pieces of this culture. This article aims to reveal how the issue of saving and waste is approached in Turkish culture and how these attitudes and behaviors have been shaped over time, based on folk narratives and attitudes and behaviors encountered in daily life. The Turkish way of life, a culturally diverse and rich treasure with roots going back hundreds of years and the ways of life acquired while passing through different geographies, has continued to change after coming to Anatolia. Especially the developments in the 20th and 21st centuries paved the way for changes and innovations in the lives and thought systems of the Turkish people. In this study, the effects of the economic systems that started to be implemented in the Republican era on the life and outlook of the people and the transformation of the ideas brought from traditional life over time

are evaluated based on the issue of savings. First of all, the economic and social changes over the centuries are briefly discussed. A literature review was conducted in the study in which qualitative method was used. In accordance with the volume of the article, in Turkish folk economics, daily life and Turkish folk literature products such as proverbs, tales and anecdotes, the uses of saving and waste are included. By comparing the past and the present, the changes and transformations in the behaviors and perspectives of the Turkish people have been tried to be analyzed by taking into account the social and economic conditions. The study reveals that folk economy is reflected in various concepts and attitudes in Turkish folk culture, and that these are reflected in folk literature products and traditional life. It has been seen that proverbs, idioms, tales and anecdotes, which are products of folk literature, are tools for the people to convey their thoughts about the economy to the next generations. It has been determined that the courses in the curriculum of the Ministry of National Education with the idea of saving and economy have decreased over time, changes have been seen in the practices, and this situation has a negative impact on the economy and the consumption behaviors of the people in terms of education. It has been seen that it is essential for the Turkish people to remember their cultural codes about saving and avoiding waste.

Keywords: Proverb, tale, anecdote, saving, folk economy, waste, consumption.

Giriş

Türk halkının dünyaya bakışında hangi olguların önem taşıdığı, halkın günlük tutum ve davranışlarında hangi değerlerin şekillendirici rol üstlendiği Türk düşünce sisteminin detaylı olarak analiz edilmesiyle gün yüzüne çıkarılabilir. Felsefeciler, Türk düşünce sistemi ve halkın düşünce sistemine dair çeşitli akademik çalışmalarda bulunmuşlardır. Nermi Uygur, düşüncenin içerisinde; var olanlar ve var olması gerekenler, saptamalar, tasarılar ve küçük pek çok unsur arasındaki mantıksal bağı bulundurduğunu, bu kavramın çok yönlü olduğunu belirtir (1988, s. 12). Türk düşüncesi ise Türkçe konuşan, Türkçe düşünen, tarihi yüzlerce yıl öteye giden ve bugün Türkiye topraklarında hayatını sürdüren, çok çeşitli etnik kimliklerden oluşan Türk halkının, Türk aydınının felsefesini anlatmak için kullanılmaktadır. Konuyla ilgili bir çalışmada Mevlüt Uyanık, Türk felsefesinin geçmişten kaynağını almakla birlikte modern hâlini, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla başlatır (2018, s. 180). N. Uygur, Türk halkının düşünme ve felsefeyle çok ilgilenmediğini, genel itibarıyla halkın felsefeye mesafeli olduğunu belirtir. Ancak halkın, yıkıcı olaylar ve olağan hayatın kesintiye uğraması durumunda, önemlik de olsa felsefeye yöneldiği de görülen durumlardandır (Uygur, 1988, s. 26-27). Hilmi Ziya Ülken, Türk felsefesini ve halkın düşünce tarzını, dinî gelişmelerle birlikte ele alır. Etkilenilen her dinî akım, değiştirilen dinler, düşünce sisteminde köklü değişimleri beraberinde getirmiştir. Budistlik, Maniheiztiklik, Judaistlik ve İslamiyet bu değişimlerde etkili olduğu gibi; kozmogoni, mitoloji ve hikmetler de Türk düşünce sisteminde etkili noktaları oluşturmuştur (Ülken, 2007). Özkul Çobanoğlu, Türk felsefesinin halk kültüründe saklı olduğunu anlatır. Halkın günlük hayatında önemli bir yeri olan halk felsefesi, insanların evrenin işleyişine dair kanaatini içermesi açısından

oldukça önemlidir (Çobanoğlu, 2013, s. 61). Felsefecilerin ve halkbilimcilerin de belirttikleri üzere; halkın felsefesi, hayatı kavramak ve hayatla uyumlu olarak var olmak için vardır. Bu felsefe, işlevselliği ölçüsünde var olmaya devam eder ve şekillenir. Bazen bir felaket, bazen inançsal bir gelişme bu felsefenin daha yoğun dillendirilmesinde etkilidir. Halk, uygulanabilir olan düşünceleri geleneksel bir yorumla hayata katar ve bunların kıymetini anlatmak adına sözlü kültürüne nakşeder. Nesiller arasında bu kültürel öğretileri aktararak onların daim olmasını sağlamaya çalışır.

Alan Dundes, halk fikirlerinin dünya görüşünü oluşturduğunu belirtir. Bu fikirler; insan ve dünyanın tabiatına, insanın hayatına dair geleneksel kabulleri içerisinde bulundurur (Dundes, 1972 akt. Çobanoğlu, 2000, s. 12). Çobanoğlu bu geleneksel kabullerin ve dünya görüşünün; atasözleri ve sözlü ürünlerin dışında, pek çok geleneksel tür ve örnekte bulunduğunu belirtir (Çobanoğlu, 2000, s. 12). Halkbilimi içerisinde değerlendirilen alt türler, halkın yaşamı, düşünce sistemi ve hayat görüşüyle ilgili çeşitli bilgiler taşımaktadır. Halkbilimi türleri, günlük yaşamın parçasını oluşturan maddi ve manevi kültürel öğelerden oluşur. Bu öğeler, somut ve somut olmayan kültürel mirasın parçalarıdır. Halkbilimi kadroları olarak adlandırılan söz konusu öğeler; halk mimarisi, halk mutfağı, halk sanatı ve zanaatı, halk botaniği, halk hekimliği, halk veterinerliği, geleneksel halk bilgisine dayalı enerji üretimi, ulaşım; halk ekonomisi içerisinde yer alan tarım, hayvancılık, avcılık, arıcılık, üretim ve pazarlama faaliyetleri; halk giyim kuşamı, halkın gelenekselleşmiş kutlama ve adetleri, halk inançları, halk müziği ve dansları, çocuk oyunları ve halk edebiyatı ile bunların alt başlıklarından oluşmaktadır (Örnek, 1977, s. 17-20). Makalede bu alt türlerden olan Türk halk edebiyatı ürünlerinden atasözü, masal ve fıkralardan örneklerle, halk ekonomisine ve güncel akımlardan etkilenen günlük hayata odaklanılmıştır. Halil Seyidoğlu, atasözleri ve halk ekonomisi ile ilgili bir makalesinde, Türk halkının “Neo-Klasik” öğretiyle uyumlu bir dünya görüşü olduğunu belirtir. Buna göre; talebin ihtiyaçla olan bağı, beşeri sermayenin rolü, girişimcilik cesareti ve risk alma davranışı, fayda ve maliyet analizi, nitelikli iş gücü ve emek gerekliliği gibi konularda Türk halkı çok sayıda atasözü kullanmaktadır (Seyidoğlu, 2019, s. 20). Edebî ürünlerden olan atasözleri, halk düşüncesinin doğrudan söze dökülmüş şekli olduğu için halk ekonomisi açısından önem taşımaktadır. Bu ürünlerde bulunan tasarruf ve israf düşüncesinin, yazılı ve sözlü ifadelere yansımaları tahlil edilmeye çalışılmaktadır. Konuyla ilgili ifadelerin şekillenmesinde önemli rolü olan ekonomik ve sosyal gelişmeler de bu kapsamda önem taşımaktadır. Bu nedenle, öncelikle Türk halkının düşüncesinin gelişiminde ve değişiminde tesirleri bulunan ekonomik ve sosyal gelişmelere kronolojik olarak yer vermekte yarar vardır.

1. Türk Ekonomisinin Kısa Tarihi

Türkler’de ekonomik faaliyetler M. Ö. 9. yüzyılda İskitlerden itibaren takip edilmeye başlanmakta, Orta Asya’daki Eski Türkler’de proto-feodalizm şeklinde geliştiği görülmekte, İslamiyet’in kabulüyle de daha sistematik bir hâl aldığı bilinmektedir (Falay, 2017, s. 6). Eski Türkler’de ekonomi hayvancılığa dayanmaktadır. Göçebe hayat yaşayan Türk kavimleri, küçük baş hayvan, at ve deve gibi evcilleştirilmiş hayvanları beslemiş,

hayvansal ürünlerini tarımsal üretim yapan komşu devletlerle, özellikle Çin ile değiştirerek, takas yoluyla ekonomisini dengede tutmuştur (Falay, 2017, s. 10-15). Türkler'in demir işçiliği de ekonomilerinde önemli bir yere sahiptir. Demir savaş aletlerinin hünerli Türk ustalar tarafından yapılması, takas yoluyla ticarete kullanılması, Eski Türkler'de ekonominin sadece hayvancılıktan ibaret olmadığını, günümüz sanayisi ile boy ölçüşemese de bir sanayinin söz konusu olduğunu göstermektedir (Mandaloglu, 2013, s. 129-131).

Anadolu'ya göç sonrası, Türkiye Selçukluları döneminde ekonominin ticaret, tarım ve imalat (sanayi) üzerine kurulu olduğu, hükümdarın ekonomi politikalarının oluşturulmasında çok etkin olarak rol aldığı, özellikle dış ticaretle ilgili konularda askerî gücünü de kullandığı görülmektedir. Selçuklu tarihiyle ilgili kaynaklarda, özellikle İç Anadolu ve Doğu Anadolu'daki topraklarda tarıma dayalı faaliyetlerin geliştiği, buğday üretiminde önemli miktarlara ulaşıldığı ve Ahilik çatısı altında korunan zanaatkarların da ticarete önemli katkı sağladığı bilgisi de mevcuttur (Köymen, 1986, s. 613-617).

Osmanlı dönemine gelindiğinde, ekonominin benzer şekilde ilerlemekle birlikte, devletin ekonomik varlığını ve hazinenin zenginliğini, büyük ölçüde vergilerle sağladığı görülmektedir. Osmanlı ekonomisinde, vergilerin önemli bir yeri vardır. Çalışma ve gelir durumuna göre halk çeşitli vergiler ödeyerek, devletin "iaşe, gelenekçilik, hazinenin dolu tutulması" kurallarına dayalı ekonomisinin ayakta kalmasını sağlamıştır. Devletin çiftçi, tüccar, esnaf ve bunun gibi kişileri evli ya da bekâr olmasına kadar çeşitlendirdiği vergiler, insanların ödeyebileceği ölçüde olduğu için sistemli bir şekilde yüzlerce yıl devlet hazinesine gelir getirmiştir (Öztürk, 2022, s. 1-6). Yabancı tüccarların Osmanlı topraklarında ticaret yapması, ihracatın gelişmesi de yine çeşitli vergilerle kurala bağlanmıştır. Hububat, deri, pamuk, sof, ipek vergiye tâbi ürünlerdendir (İnalçık, 2018a, s. 170-171).

Halkın ekonomisinde, yerleşik ve göçebelerin ekonomik faaliyetlerinin farklılığı dikkat çekmektedir. Göçebe halk Orta Asya'dan getirdiği ve genel itibarıyla hayvancılığa dayanan ekonomisini ilerleyen yüzyıllarda da sürdürmüştür. 14. yüzyılda Türkmenler'in yaylak ve kışlaklar arasında, hayvancılığa dayanan bir ekonomik sistemi benimsediği, ilerleyen yıllarda Batı Anadolu'daki Türkmenler'in bölgesel de olsa tarımsal faaliyetlere ağırlık verdiği bilinmektedir. 15. yüzyılda, bu bölgede yetiştirilen pamuğun, limanlar yoluyla ihraç edildiği, İtalyanlar'a ve Cenovalılar'a ham pamuk satışında rekorlar kırdığı görülmektedir (İnalçık, 2018a, s. 37). Hayvancılığa dayalı ekonomide de ihracat yapıldığı, özellikle Konya, Uşak ve çevresinde elde edilen yünlerden yüksek kaliteli halılar imal edildiği, bölgedeki yün kalitesinin yanında işçiliğin de kaliteli olduğu, halıların Suriye, Mısır, Hindistan, Çin gibi farklı bölgelere ihraç edildiği bilgisi mevcuttur (İnalçık, 2018a, s. 37). Yerleşik olan halk ise büyük ölçüde tarımsal faaliyetlerle ekonomisini sağlamaktadır. Ekip biçtikleri topraklar devlete ait olup belli vergiler ödemek suretiyle bu ekinleri değerlendirmektedir. Devlet, köylerde yaşayan tarımla uğraşan kişilerin bu bölgeden ayrılmasını, düzenin bozulması kaygısıyla istememekte, cezai niteliği bulunan vergilerle bu duruma engel olmaya çalışmaktadır

(Sumaytaoğlu, 2012, s. 15-16). Gelişen teknoloji ve değişen şartlara uyum sağlayamayan Osmanlı çiftçisi, ilerleyen zamanlarda faaliyetlerini sürdürmekte zorlanmıştır.

Osmanlı ekonomisi, 16. yüzyıla kadar durağan bir seyir izlemiştir. Yapılan savaşlardan elde edilen ganimetlerin yetersiz kalması, fetihlerin azalması ülke ekonomisinin durgunluğunda etkili olmuştur. Burada yaşanan olumsuz gelişmeler tarıma, çiftçilere de olumsuz yansımıştır. Tarım yoluyla geçimini sağlamakta zorlanan genç çiftçiler şehirlere akın etmeye, buradaki asayiş de tehdit etmeye başlamıştır (Akdağ, 1979, s. 459-460). Esnaf açısından da zorlu bir süreç başlamıştır. Devlet yönetimi, üretilen ürünlerin kalitesi ve fiyatını belli seviyelerde tutmuştur. Fakat bu yüzyıldan itibaren Batı'da ve özellikle İtalya'da yaşanan ekonomik gelişmeler, Osmanlı ekonomisinde dalgalanmalar ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Batı ekonomisinin dayatmasıyla Osmanlı topraklarında da etkili olmaya başlayan "ucuz ve bol" ürün (ipek vb.) arzı, halkın bu tip ürünlere kaliteden taviz vermek uğruna yönelmesi, bu yüzyılda ithalat faaliyetlerinin artmasına, iç piyasada bulunan üreticilerin ve ürün stokunun olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur (İnalçık, 2018b, s. 60). 17. yüzyılda, İstanbul'da taşra eyaletlerinden gelen malların önemli ölçüde arttığı, bundan dolayı zengin ya da fakir çeşitli kesimlerin eskiden bulamadığı mallara erişim sağladığı bilgisi de dikkat çekicidir (Quataert, 2020, s. 37). Bu yüzyılda aynı zamanda, vergilerin ödenmekte zorlandığı, köylülerin Celali İsyanları nedeniyle şehre göç etmeye başladığı, savaşların maliyetinin artması nedeniyle vergilerde artış kaydedildiği, ekonomik açıdan durağanlığın baş gösterdiği görülmektedir (Faroqhi, 2016, s. 69-79). Bu yüzyılda, özellikle III. Selim zamanında millî bir iktisat tarzı izlenmesi, yerli malı kullanımı teşvik edilmiştir (İzmir, 2023, s. 13). Ancak, 18. yüzyıldan itibaren, Batı'da yaşanan sanayiye dair gelişmeler, üretimde artışın ve ihtiyaç fazlası ürün miktarının artması, tarıma dayalı bir ekonomisi bulunan Osmanlı Devleti'nin dış pazar olarak değerlendirilmesine neden olmuştur (Deniz, 2007, s.134).

19. yüzyılda Osmanlı ekonomisinin, artan ithalat ve yabancı menşeli ürünler nedeniyle zorlu günler yaşadığı, yabancı yatırımcının ekonomideki payının yüzde elliye geçtiği, iç pazarda rekabetin Osmanlı tüccarının aleyhine geliştiği görülmektedir. Yurt dışından gelen buğdayın yerli üründen daha ucuz olması, tarımda önemli bir yeri bulunan buğday üretim ve tüketimi açısından olumsuz sonuçlar doğmasına neden olmuştur. Yüzyıl itibarıyla, Osmanlı tarım ekonomisinin tahıl eksenli olması, Anadolu topraklarında küçük ölçekli tarımsal faaliyetlerin devam etmesi olumsuzluklar doğurmakla birlikte; üzüm, incir, pamuk gibi ürünlerin dış pazarlar tarafından talep edilmesi, bu ürünlerin üretim ve ihracatında önemli gelirler elde edilmesi dikkat çekicidir (Yılmazçelik, 2018, s. 550-555).

Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna yaklaşan günlerde, özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ekonomiye yön verdiği dönemde, millî bir ekonomi oluşturma çabası bulunduğu görülmektedir. Cemiyet teşvikiyle oluşturulan "Cemiyet-i Müteşebbise", "Ticaret ve Ziraat ve Sanayii Cemiyet-i Milliyesi" gibi çeşitli kuruluşlar, Türk halkının yerli malı kullanması ve tasarruf yapması teşvik etmektedir (İzmir, 2023, s. 13-14). Bu

çabalar, Cumhuriyet'in İlanı sonrası izlenen devletçi politika için de bir alt yapı oluşturmuştur.

Osmanlı Devleti'nin yıkılıp Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından, Türk ekonomisi Batılı sistemlerle daha uyumlu ve dünyadaki akımları takip eden bir yapıya kavuşmuştur. İlk dönemler devletçi politikanın etkisiyle, Osmanlı döneminde başlatılan ve büyük ölçüde yabancı şirketlerin elinde bulunan demiryolu hatlarının satın alınması ve geliştirilmesi çalışmaları artırılmış, böylece yurt içinde nakliye kaynaklı ürün dağıtım sorunlarının önüne geçilmesine çalışılmış, ürünlere her bölgeden insanın ulaşmasına yönelik atılımlar yapılmıştır (Alpay ve Alkin, 2020, s. 51-55). Dış ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de I. Dünya Savaşı sonrası yaşanan olumsuz ekonomik gelişmelerin aşılabilmesi, ihracatta yaşanan düşüşün olumsuz etkilerinin kırılması için devletin "düzenleyici ve müdahaleci" bir politika izlediği görülmektedir. Yine bu dönemde devlet destekli sanayi kuruluşlarının arttırılmaya çalışıldığı bilinmektedir (Deniz, 2007, s. 137-142). Özel sermayenin zayıf olması, uygulanmaya çalışılan liberal ekonomi politikalarının beklenen etkiyi gösterememesi, 1929 Büyük Ekonomik Bunalım'ı, Sovyet Rusya'da uygulanan ve olumlu sonuçlar veren devletçi ekonomi politikası gibi nedenler, Türk ekonomisinin "devletçi" çizgide ilerlemesinde etkili olmuştur. Öyle ki, yerli malı kullanmak ve kullanımını teşvik etmek amacıyla kurulan "Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti" de bu dönemin ekonomi politikalarının sonucudur (İzmir, 2023, s. 17). İlerleyen yıllarda dünyada yaşanan ve 2. Dünya Savaşı'nı da kapsayan gelişmeler, Türkiye ekonomisini ve ihracatını olumsuz yönde etkilemiştir. Dünyada yaşanan ekonomik krizler, Türkiye'yi de etkilemiş, Türkiye kendi iç dinamiklerinden ve ekonomi politikalarındaki (kur değişimi, dış borçlanma vd.) değişimlerden dolayı da ekonomik zorlukların ve krizlerin içinde kalmıştır (Eğilmez, 2020, s. 212-226). Yaşanan bu zorlu ekonomik durumlarda halkın kendi ekonomisini korumasına dair çeşitli önlemler aldığı, tasarruf ettiği, "yastık altı" diye tabir edilen belgelendirilmesi yapılmayan döviz ve altın biriktirmeye yöneldiği, yaşanmakta olan dönemi en az hasarla atlattırma çalıştığı bilinmektedir. Bu durum yıllardır Türkiye ekonomisinin ve Türkiye halkının yaşadığı gerçekliklerden biridir. Peki söz konusu durum, halkın ekonomik faaliyetlerinde ve özellikle tasarruf algısında hangi tür tutum ve davranışların oluşmasına zemin hazırlamıştır? Halk kültüründe, özellikle iktisadî açıdan zorlu dönemlere karşı ne tür önlemler, hangi bakış açısının etkisiyle alınmıştır?

2. Türk Halk Ekonomisi ve Kültüründe Tasarruf ve İsrarla İlgili Kullanımlar

Halkbiliminin alt türü olan halk ekonomisi, halkın geçimini sağlamak için yaptığı her çabayı kapsar (Artun, 2011, s.241). Bu çaba, halkın geçimini sağlamak amacıyla yaptığı üretim-tüketim-dağıtım ve pazarlamaya dayanan faaliyetleri kapsar. Avcılık, toplayıcılık, hayvancılık, çiftçilik, esnafılık, işçilik, göçebelik ve bunun gibi pek çok konu halk ekonomisinin araştırma alanına dâhildir (Özarlan ve Karataş, 2016, s. 17-19). Halk, elde etmek istediği kaynaklara ulaşmak için birtakım yöntemler kullanmak ve metotlar geliştirmek yoluyla ekonomisini sürdürür. Bu ekonomi, insanların arzu ve isteklerini tetikleyen bir davranış modelinin de ortaya çıkmasına neden olur (Diken, 2022, s. 89).

Bu davranışlar, bireysel ya da toplu halde gerçekleştirilir. Bireysel olanlar, özellikle günümüz dünyasında, bireysel çıkarları için hareket eden, odağı maddi kazanç olan insanların davranışlarıyla açıklanabilir. “Homoekonomikus” olarak iktisat çevrelerinde adlandırılan bu insan; rasyonel bir birey olan, akli ve şahsî menfaatlerini ön plana alıp buna göre ekonomik faaliyetlerini yöneten, Aydınlanma sonrası kurgulanan insan algısının ekonomik düzeydeki yansımasıdır (Kocakaplan, 2016, s. 22). Kişisel çıkarlarına ve bireysel ekonomisine göre hareket eden bu bireye karşı, toplu şekilde hareket etmeyi ve paylaşmayı tercih eden bireyler de vardır. Bu bireyler, özellikle kırsal yaşamda imece usulü ekonomik faaliyetlerini sürdüren, grup çıkarlarını ön plana alan kişilerdir. Anadolu’da köylerde, şehirlerde yapılan işbirliği şeklindeki toplu faaliyetler bu ikinci türdendir.

Halk ekonomisi ortak yapılan, imece usulü yöntemleri de kapsayan bir alandır. İmece, kimi zaman bir köyün faaliyetlerini kimi zaman da ailelere özgü ve daha küçük boyuttaki faaliyetleri kapsar. Erzurum ve Adana’da “hab ve değişik” adlarıyla anılan bir gelenek, imece usulü ekonomik faaliyete örnek gösterilebilir. Muhtar Kutlu’nun, “hab” geleneğinin, Tunceli’deki Şavaklı Türkmenleri arasında sürdürüldüğünü anlattığı bir makalesi mevcuttur. Çalışmada, bu geleneğin hayvan sayısı az olan fakat bol sütle hazırlanan peynir gibi ürünlere ihtiyacı bulunan köylüler arasında yapılan bir paylaşım olduğu, “beri” adlı bir yöntemle hayvanların sağıldığı anlatılır. Süt ürünü elde etmek ve köydeki her bir ailenin kışı ekonomik açıdan rahat geçirmesini sağlamak amacıyla sürdürülen bu gelenek, eşit miktarda sütün paylaşılması sonucu peynir gibi daha uzun süre kullanılabilen gıda üretimini amaçlamaktadır (Kutlu, 1986: s. 27-29). Köylülerin hayvanlarından sağdığı sütü eşit şekilde paylaşması, bundan peynir elde edilmesi, hem ekonomik bir dayanışmayı hem de sosyal faaliyetlerde birlikte hareket etmeyi getiren, çok yönlü işlevi bulunan bir yöntemdir (Özarlan, 2005, s. 54-59). Bu yöntem sayesinde, köylüler arasında, yaşanabilecek gıda azlığı ve ekonomik sorun aşılmaya çalışılır. “Bir elin nesi var; iki elin sesi var.”, “Nerde birlik, orda dirlik.”, “Adam adama gerek olmasa, her biri bir dağ başında olurdu.”, “El el ile, değirmen yel ile.”, “İmece günü bulutlu, görmeyene ne mutlu.” (Aksoy, 1993) atasözleri, imece ve yardımlaşmanın önemini anlatmaktadır. “Yalnız taş duvar olmaz.” atasözü de yine aynı şekilde, birlikte iş yapmayı, grup halinde ve nitelikli kişilerce yapılan işlerin başarılı olacağını anlatır (Seyidoğlu, 2019, s. 10). Konuyla ilgili bir başka örnek, köylerde ürün ekim ve hasadı zamanlarında ya da kışlık ürün üretiminde görülmektedir. Bunun kentlere yansıması, komşu kadınların bir araya gelerek çeşitli günlerde kışlık gıda hazırlaması şeklinde görülmektedir. İç Anadolu’da toplu şekilde kışlık yufka yapma, mantı kapama, yaprak sarma faaliyetleri, kadınlar arasında hem sosyal bir davranış hem de zamandan, enerjiden tasarruf elde edilmesini sağlayan bir imece yöntemidir. Yine özellikle kadınlar arasında yapılan altın günleri de ortak ekonomik faaliyetlere verilebilecek örneklerdendir. Yıl içinde her ay bir evde toplanma, sohbet ederek sosyallik ihtiyacını giderme, gidilen eve her bir grup üyesinin altın bırakması yoluyla birikim yapma, kent hayatında görülen ekonomik faaliyetlere verilebilecek güzel örneklerdendir. Bu şekilde

evinde misafir ağırlayan kadın, toplu bir birikim sahibi olmakta ve çeşitli ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bu altın birikimini kullanmaktadır.

Türk halk ekonomisinde kadının önemli bir yeri vardır. Örnek olarak, Anadolu'da çeşitli şekillerde dokunan Türk halılarında sıklıkla kullanılan “eli belinde” motifi, kadını, dişiliği olduğu kadar verimi, bolluk ve bereketi de simgeler (Gümüştakin, 2011, s. 114). Tıpkı bu motifte olduğu gibi, bolluk ve bereketin olması, yeni yılın refah içinde geçmesi için yapılan çeşitli uygulamalarda kadının ön planda olduğu görülür. Yılbaşı gecesi, evin kadını tarafından duvara fasulye atılması, o yılın bereket içinde geçmesi için uygulanan bir ritüeldir (Artun, 2011, s. 241). Türk kültüründe, özellikle birikim ve tasarruf konularında kadına önemli roller verildiği görülmektedir. “Erkek sel, kadın (avrat) göl.” (Aksoy, 1993), “Adam eşeğinden, kadın döşeğinden belli olur.”, “Avradın yıkmadığı ev, bin yıl dikili kalır.”, “Avrat ev yapar, avrat ev yıkar.”, “Yuvayı dişi kuş yapar.” (Albayrak, 2009) atasözleri evin idaresinde, ekonomisinde ve evdeki düzenin idamesinde kadının önemli bir yeri olduğunu anlatan örneklerdendir. Halk ekonomisinde, kadınların savurgan olmaması, tasarruf ehli olması, elindeki malzemeyi değerlendirmeyi bilmesi, yuvasının refah içinde yaşaması açısından önemli bir konudur. Geleneksel hayatta, evlilik kurumuna girişte önemli bir yeri olan “kız görme/bakma” âdetleri çerçevesinde, gelin adayının hünerleri, ev ekonomisine dair bilgisi onun cazibesini artıran unsurlar olarak kabul edilmektedir. Günümüzde genç kızların ve kadınların çalışması, yaşanan ekonomik sisteme uyum açısından önemli ve olumlu bir gelişme olsa da, yaklaşık yirmi yıl önce gelin adaylarının dikiş dikmesi, elindeki malzemelerden yeni şeyler üretebilmesi, az malzemeyle zengin yemek yapması, evin bütçesine önemli katkısı olan kışlık yiyecek hazırlığı yapmayı ve “evini çekip çevirmeyi” bilmesi, aile hayatını iyi idare edebileceğinin göstergelerindendi. Bu konuda değişiklikler olmakla birlikte çalışan kadın, gelenekten yahut sosyal medyadan öğrendiği bilgilerle zamandan ve malzemeden tasarruf etmeye çalışmaya devam edebilmektedir. Geleneksel Türk mutfağında, hemen her evde bulunan temel malzemelerle yapılan besleyici yemeklerin, çalışan kadınlar tarafından ya da ev hanımları tarafından yapılmaya devam edildiği gözlenmektedir. Toyga çorbası, tutmaç çorbası, bulgur aşı gibi Mevlevî mutfağında da yer alan (Özkılıç, 2023, s. 57) düşük ve orta gelirli evlerde rahatlıkla yapılabilen yemekler; yaprağından sarma, meyvesinden şıra, şarap, sirke, pestil ve kurutulmuş yemiş yapılan üzüm gibi örnekler, Türk mutfağının değerlendirmeyi ve tasarrufu bir kural hâline getirdiğinin en güzel delillerindendir. Bütün bu örnekler, kadınların ev ekonomisindeki rolünü göstermesi açısından önemlidir.

Kadına ev ekonomisinde görevler düşmekle birlikte, ataerkil bir sisteme sahip Türk kültüründe, erkeğin de önemli sorumlulukları vardır. “Parasız erkek, odunsuz ocak.”, “Akçe adama akıl öğretir.”, “Adamı adam eyleyen paradır, parasız adamın yüzü karadır.”, “Akçalı adamdan dağlar korkar.”, “Avrat malı, kapı mandalı.”, “Avrat malı kapı tokmağı, girerken de çıkarken de alnın çatına değer.”, “Avrat gayreti gütmemeli, er gayreti gütmeli.”, “Avrat kıtlık bilmez, usta (çoban) yokluk bilmez.” (Albayrak, 2009) örnekleri, erkeğin ve kadının evin ekonomisindeki yerini keskin sınırlarla çizmektedir. Erkeğin, karısının malına mülküne güvenerek yuvasını kurmaması, bunun yerine kendi

emeğiyle ve zekâsıyla geçimini sağlaması beklenmektedir. Erkeğin ailedeki konumunun saygın olması için para kazanması ve bu paranın miktarının da yüksek olması gerektiği düşünülmektedir. Kadın evin ekonomisini, erkeğin getirdiği gelirden hareketle sağlamakta, buna göre günlük hayata düzen vermektedir. Erkeğin parasının olması hem ailede sözü geçen kişi olmasını hem de toplumda saygın bir insan olmasını sağlamaktadır. Elde edilen kazancın biriktirilmesi, mevcut gelirin alım seviyesinin korunması ve eldeki tüketim malzemesinin değerlendirilmesi ise hem kadının hem erkeğin uyumlu hareket etmesiyle mümkündür.

Türk atasözlerinde ve deyimlerinde, paranın kazanılması kadar tasarruflu olarak kullanılması ve israftan kaçınılması da gerektiği vurgulanmaktadır. “Çul tutmaz tazı(ya dönmek)” deyimini (Yedekçioğlu, 1989, s. 141), savurgan kişi hakkında olumsuz görüş bildirmesi açısından güzel bir örnektir. Bu bakış açısına göre, paranın kazanılması, birikimi de beraberinde getirmelidir. Kazanç sadece para değil, eldeki mevcut mal varlığını, dayanıklı tüketim malzemesi ya da gıdayı da kapsamaktadır. “Ak akçe kara gün içindir.”, “Güvenme varlığa düşersin darlığa.”, “İşten artmaz dıştan artar.”, “Sakla samanı, gelir zamanı.” (Aksoy, 1993), “Ayağını yorganına göre uzat” Atasözleri bu konuya verilebilecek örneklerdendir. “Gündüzün mum yakan geceleyn bulamaz.” atasözü, somut bir örnekle israfın zararlı olduğunu göstermektedir. Bir malzeme yerinde ve zamanında kullanılmazsa, gerçek anlamda ihtiyaç duyulduğunda bulunamaz ve sorun yaşanır; bundan dolayı sınırlı mal ve hizmetler ekonomik kullanılmalıdır (Seyidoğlu, 2019, s. 10). “Karıncadan ibret al, yazdan kışı karşılar.” (Pala, 1992, s. 197) atasözü, hayvanların da çalıştığı, biriktirdiği ve geleceğini güvence altına aldığını anlatan bir ifadedir. Burada, hayvanların yaşamından ders çıkarılması, çalışmanın ve birikim yapmanın teşvik edilmesi söz konusudur. “Paranın gümüş olduğunu anlamak” deyimini de aynı düşünceyle söylenmiş olup kazanılan paranın kıymetinin bilinmesini, savurganlık yapılmadan kullanılması gerektiğini anlatır (Yedekçioğlu, 1989, s. 335). Benzer şekilde, eldeki mevcut gelirin büyük ya da küçük meblağ olmasından ziyade, onu birikime dönüştürmenin ve değerlendirmenin önemi “Altını saklamak hüner değil, kuruşu saklamak hünerdir.”, “Kapıyı küçük, kündünü büyük et.”, “Az harcarsan olursun melek, çok harcarsan olursun helek.”, “Parayı kazandın tut, düşmanı kazandın gü.”, “Parayı kızdır, üstüne otur.”, “Parayı paraya ver, parayı araya verme.”, “Parayı yal gibi değil, bal gibi yemeli.” (Albayrak, 2009) atasözlerinden de anlaşılmaktadır. Türk halkının paraya ve mala önem vermekle birlikte, bazı durumlarda kanaatkâr olmayı tercih ettiği, yine Türk atasözlerinden çıkarılabilecek ana fikirlerdendir. “Az olsun öz olsun.”, “Azıcık aşım, dinç başım.”, “Açlıkla tokluğun arası bir parça ekmektir.”, “Çoğu zarar, azı karar.” (Çobanoğlu, 2004), atasözleri, savurganlık ve israfa karşı duran, ihtiyacı karşılayacak kadar kazancın ve gelirin de yeterli olabileceğini savunan bir yapıdadır. “Bol bol yiyen, bel bel bakar.”, “Beş kuruşun varsa beş yere düğümle.” (Aksoy, 1993), atasözleri de yine bu bakış açısının yansımalarıdır. “Elin sekiz keçisinden, dokuz koyunundan bana ne.” (Yedekçioğlu, 1989, s. 186) ifadesi de Türk halkının, kendine odaklanmış, kanaatkâr bakış açısını vermesi açısından iyi bir örnektir. Burada, kişinin kendi malıyla mülküyle meşgul olmasının daha önemli olduğu, kendisinden daha zengin

olan kişilerin ekonomileriyle ilgilenmenin yanlış olduğu vurgulanmakta, açgözlülük değil kanaat ehli olmak öğütlenmektedir. “Yerin kadar bostan ek, bittiği kadar ye.” (Parlatır, 2010, s. 555) atasözü ise ihtiyaçtan fazlasının üretilmemesini, tasarrufun üretim aşamasında başlaması gerektiğini anlatmaktadır.

Bazı Türk halk masallarında, tasarrufa yönelik anlatımların olduğu görülmektedir. Örnek olarak; Tokat yöresinden derlenen “Deli Oğlanın Ahıllı Oğlan” masalında, çelimsiz bir devenin pazara götürülerek satılmasına israf gözüyle bakılmaktadır. Masalda geçen “Saten ahşama zabaa ölecek bu hayvan. Gotürüb hayvanı israf etme diyo” (URL-1) ifadeleri, hayvanın zaten öleceğini, satılmak için pazara götürülürken ölürse maddi kayıp yaratacağını gösteriyor. Yine Tokat’tan derlenen “Fatmacık” adlı masal ile Nevşehir yöresinden derlenen “Öksüz Kız” masallarında, kesilmekle karşı karşıya kalan ineğin sahibesine “Sen gemuğümü israf etme! Bi yere göm.”, “Ama kemiklerimi hiç israf etme. Çöplüğe göm, bütün sana altın olacağım...” (URL-2) ifadeleri israf konusunda halk düşüncesinde var olan kalıpları göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bir hayvanın etinin, kemiğinin, kısacası vücudunun her parçasının değerlendirilebileceği, bunların değerlendirilmesinin uygun olduğu, bu davranış gerçekleştirilmezse israf olacağı vurgulanmaktadır. Burada gömülen kemiklerin, gerçeküstü bir etki göstermesi de anlatının masal dünyasında geçmesi açısından farklı şekilde değerlendirilebilir. Bir başka örnek olarak, “Padişah ve Ağa” adıyla, Kastamonu yöresinden derlenen bir masalda, padişahı evine buyur eden ev sahibi ağanın sofrasındaki ikram zenginliği, padişahın olumsuz şekilde dikkatini çekmektedir. “Ahmet Ağa, bu kadar israfa ne gerek var...” (URL-3) şeklinde, padişahın fazla ikrama tepki gösterdiği, daha azla da yetinilebileceğini belirttiği görülmektedir. Sofraya davet edilen, ülkenin padişahı bile olsa, israftan kaçınmak, tasarruf odaklı yaşamakla ilgili bu ifadeler Türk halkının hayata bakış tarzının sözlü ve yazılı edebiyata bir yansımadır.

Benzer şekilde fıkralarda da para, tasarruf ve tutumlulukla ilgili anlatımlar mevcuttur. Örnek olarak, Nasreddin Hoca fıkralarında Hoca’nın tutumluluğuyla, fakirliğiyle ya da maddi konulardaki kurnazlığıyla ilgili, gülmece unsuruna dayalı anlatımlar mevcuttur. Nasreddin Hoca’nın kadılık süresince, para ve yiyecek konusunda yaptığı duruşmalar; kendi evinin geçimini sağlamada yaşadığı zorluklar bu grupta değerlendirilebilir. Evindeki arpanın bitme tehlikesinden dolayı eşeğine az arpa vermesi, şehirde satılan yiyecekleri dayak yeme pahasına da olsa ücretsiz yemeye çalışması gibi pek çok örnek (Gölpınarlı, 1961; Boratav, 2007), yaşanan zamanın ekonomik açıdan sıkıntılı olduğunu, can pahasına iktisat yapılmaya çalışıldığını gösteren, mizah yönü yüksek anlatımlardır. “Her Şeyi İki Gör Ama”, “Devenin Başı”, “Körük”, “Bakkal Borcu”, “Borç ve Vâde”, “Peşin Para”, “Ödeme” (Tokmakçioğlu, 1991) adlı fıkralar da konuyla ilgili örneklerdendir. Bu anlatımlarda ekonominin ve tasarrufun yanında, Hoca’nın kıvrak zekâsının ve sorunlara çözüm üretme yeteneğinin vurgulandığını belirtmek gerekir. Bektaşî fıkralarında da benzer özellikler görülmektedir. Daima fakir ve maddi sıkıntı içindeki Bektaşî’nin günlük yiyecek arayışı, günü kurtarma telaşı, eline para geçerse içkiye vermesi, var olanın tasarruf edilmekte zorlanıldığı gibi ele geçen gelirin de anlık zevk için harcanması, tasarruftan kaçınılması durumları dikkat çekmektedir. “Yüz Para”,

“Elbette”, “Yakışanı”, “Borç” (Eloğlu ve Tansel, 1977), “Kahveye Zam”, “Sadece İhtiyaçlarımı Def İçin Dua Ediyorum” (Yıldırım, 2016) adlı metinler kazanç ve tasarrufa yönelik fıkralara örnek gösterilebilir. Fıkralarda yer alan para, tasarruf ve israfa ilgili anlatımların tek taraflı değil, çok yönlü anlamlar taşıdığı, maksadın farklı şeyleri de anlatmak olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Yukarıda da yer verildiği gibi, günümüzde geçerliliği her bölge için söylenemese bile, gelin adayının elinin mahir olması, ev işi ve el işinde başarılı olması, onun ev ekonomisinde iyi olacağının göstergesi olarak kabul edilmiştir. Geleneksel el sanatlarından kırkyama (patchwork), eldeki artık ya da eskimiş kumaşların değerlendirilmesi, malzemenin dönüştürülerek ömrünün uzatılması ve tasarruf açısından dikkat çekici bir örnektir. Kırkyama, önceleri, yırtılmış kıyafetlerin yamanması suretiyle kullanımının sürdürülmesini, maddi durumu yetersiz insanların kıyafetlerini uzun süre giyebilmesini sağlarken zaman içinde bir el sanatına dönüşmüştür (Karatay, 2019, s. 142). Çeşitli kumaşların geometrik şekillerde kesilmesi ve dikilmesiyle oluşturulan kırkyama battaniyelerin, panoların, yatak örtülerinin Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yapıldığı, çeyizlere konulduğu ve kullanıldığı bilinmektedir. Bu bir değerlendirme, dönüşüm, tasarruf yöntemidir. Mevcut kaynakların israfa kaçmadan, pratik ve akılcı şekilde kullanılması düşüncesinin maddeye yansımış örneklerindedir. Buradaki Türk düşünce yapısı, halk söylemine de yansımıştır. “Eskisi olmayanın yenisi olmaz” (Çobanoğlu, 2004), “Eski kaçmış, iğne iplik geri getirmiş” (Aksoy, 1993) atasözleri buna verilebilecek örneklerdendir. Hazır giyim ve konfeksiyon ürünlerinin iç piyasaya hakim olması, ithalat yoluyla gelen ürünlerin ihtiyaç fazlası şekilde alınması, eskiden annelerin, ailedeki kadınların ya da terzilerin diktiği günlük kıyafetlerin günümüzde daha uygun fiyata mağazalardan alınması, yeni yetişen nesillerde dikiş dikme ve giysi onarmayla ilgili bilginin azalmasına neden olmuştur. Özel olarak ilgilenen bireylerin ve terziliği meslek edinen az sayıdaki kişinin dışında giysi dikimi ya da onarımı faaliyetleri eskiye nazaran unutulmaya başlanmıştır. 1930'larda Halk Evleri'nde öğretilen dikiş-nakiş teknikleri, 2000'li yıllara kadar liselerde okutulan ev ekonomisi ve iş-teknik dersleri, öğrencilerin motor becerilerini geliştirmeye, yaratıcılıklarını günlük hayatta da kullanabilmelerini sağlamaya, dönüştürme ve değerlendirme kabiliyetini artırmaya yönelikti. Günümüzde ortaöğretimde teknoloji ve tasarım gibi adlarla, seçmeli olarak yer alan bu dersler, artık eski önemini yitirmiştir.

Türk halkının tasarruf alışkanlıkları ve israfa karşı tutumlarında, değişen ekonomik sistemin ve küreselleşmenin önemli etkileri vardır. Cumhuriyet'in ilk yıllarını kapsayan dönemde, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşananlar ve İkinci Dünya Savaşı döneminde yaşanan ekonomik durgunluk, alım gücünde yaşanan olumsuz değişimler, devletin olduğu gibi halkın da tasarrufa dayalı bir ekonomi izlemesine neden olmuştur. Eldeki ürünlerin kullanım ömrü uzatılmaya, mevcut malzemeyle iktisat edilmeye çalışılmıştır. Yukarıda bahsi geçen ev ekonomisi ve diğer derslerin bu konuda günlük hayata katkısı vardır. Özellikle ekonomik krizlerin görüldüğü dönemlerde Türk halkının tasarrufa yöneldiği gözlemlenmiştir. Yapılan bir çalışmada, 2008 ekonomik krizi sırasında, Türkiye'deki yüksek ve düşük gelirli kişilerin ekonomik tedbirler açısından

farklı davranışlar gösterdiği tespit edilmiştir. Bu dönemde, düşük gelirli ailelerin ürün alımı, tüketimi, tatil giderleri ve kredi kartı kullanımı konularında küçülmeye gittiği, ekonomik kaygılarla tasarrufa yöneldiği görülmüş; üst gelir seviyesindekilerin bu gruba nazaran farklı bir tutum takındığı tespit edilmiştir (Marangoz ve Uluyol, 2010, s. 94). Türk halkının ekonomik açıdan daha zayıf olan kesiminin, zaruretten dolayı kriz dönemlerinde tasarruf yapmaya çalıştığı sonucu bu bilgilerden hareketle çıkarılabilir. 2000’li yıllardan itibaren küreselleşen ekonomi, insanların tüketim alışkanlıklarında değişim yaratmıştır. Artık, tüketim belli ihtiyaç malzemelerinin alınması ve tüketilmesinden öte bir yere taşınmış, tüketimin kendisi bir ihtiyaç hâlini almıştır. Tüketilen şeye farklı anlamlar yüklenerek, malzemenin bir ihtiyaç olduğu algısı yaratılmış, böylece ihtiyaç dışı malzemelerin alımı ve kullanımı ortaya çıkmıştır (Senemoğlu, 2017, s. 83). Benzer şekilde, sosyal sınıflar arası geçiş ya da bulunulan durumu korumak adına ihtiyaç olmayan malzemenin satın alındığı görülebilmektedir. Bu durum, pek çok kültürde var olduğu gibi Türk kültüründe de vardır. 17. yüzyıl İngiltere ve Hollanda’ında görülen şatafat, giyim ürünlerine alt sınıfın dahi çok düşkün olması ve çok sayıda kıyafet alması, Hint ve Suriye pamuklularının alt kesimler tarafından da alınabilmesi, çay ve şekerin İngiltere’de yaygın olarak kullanılmaya başlanması, 18. yüzyıl Paris’inde yapılan yeni evlerde gösterişli şöminelerin artması gibi pek çok örnek mevcuttur (Quataert, 2020, s. 27-28). Benzer durumlar Osmanlı halkı ve Türkiye halkı için de yaşanmıştır, yaşanmaya devam edilmektedir. Orta Asya’dan Anadolu’ya getirilen önemli kültürel kodlardan biri “gösterişçi” davranış kalıplarıdır. Türk halkının tamamını kapsamasa da önemli bir kısmının; markalı ürünlere, abartılı düğünlere ve sunnet merasimlerine, son model arabalara düşkünlüğüne bakılarak böyle bir eğiliminin olduğunu görmek mümkündür (Güngör, 2017, s. 155). ABD menşeli ve oldukça pahalı bir telefon markasının Türkiye’de yüksek oranlarda alıcı bulması (Çalışkan, 2022), son yıllarda dünyada olduğu gibi Türkiye’de de “spor amaçlı arazi araçları (SUV)”nda yaşanan yüksek satışlar (Şahin, 2023), alınan ürünün işlevi ve ihtiyaç karşılamasından ziyade gösterişçi amaçlara hizmet ettiğinin göstergeleridir. Bu durum, geçmişe ait anlatılarda ve yazılı kaynaklarda da görülmektedir. Bu durum, Dede Korkut Destanları’nda “yağma” kültürü ile karşımıza çıkmaktadır. İç Oğuz beyi olan Kazan’ın, belli zamanlarda evini yağmalattığı anlatılmaktadır. Kazan’ın eşiyle birlikte çadırından çıktığı, içeride var olan her şeyi İç ve Dış Oğuzlar’ın alması, yağmalaması için gönüllü olarak bıraktığı, bunun bir Türk âdeti olduğu görülmektedir (Ergin, 2018, s. 243). Bu geleneğin, et ve pilav ikramı şekline dönüşerek, Osmanlı sultanları tarafından “çanak yağması” adıyla sürdürüldüğü tarihî kaynaklardan öğrenilmektedir. Bu gelenek, hem padişahın ihsanını hem de tebaasının kendisine itaatini sembolize etmesi açısından da önem taşımaktadır (Can, 2020, s. 150). Yağmanın gösterişten ziyade, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının giderilmesi düşüncesi de bulunmakla birlikte (Kafesoğlu, 1997, s. 256), yöntemin sade bir yapısı olmadığı, maksadın sadece ihtiyaç gidermekle açıklanamayacağı gözden kaçmamalıdır. Açıklanın ve Gül makalelerinde Türkiye’de, geliri orta üstü olan bazı bireylerin, üst gruplara dâhil olmak, onlar üzerinde etki kurmak için ihtiyaç dışında sosyal amaçla harcama yapabildiğini tespit etmiştir. Benzer şekilde fakir sınıfa dâhil bazı kişiler, buldukları sınıf içinde durumlarının iyi olduğunu

göstermek adına ihtiyaç dışı harcamalar yapmaktadır (Açıkalın ve Gül, 2006, s. 19). Bu da tüketimin sosyal yönleriyle de bir ihtiyaç olabileceğinin kanıtı olmuştur. Tüm bu gelişmeler, Türk kültüründe var olan gösteriş, kendini ispatlama gibi tutum ve davranışların devam ettiğinin kanıtıdır. 20. yüzyıldan itibaren tüketim alışkanlıklarının yeni bir “tüketim kültürü” yaratmaya başladığı, bunun kendi içinde değişimler gösterdiği görülmektedir. Teknolojik gelişmelerle ve küreselleşmenin etkisiyle halkın tükettiği yeni ürünlerin alışveriş merkezleri, sinema ve kafeler gibi yeni mekânlar ortaya çıkardığı, yeni mekânların yeni davranışlar ve gelenekler yarattığı, tüketim toplumunun kültürel alt yapısından yararlanılarak yeni bir kültür ekonomisi ortaya çıkarıldığı araştırmacılarca da tespit edilmiştir (Özdemir, 2012: s. 29-35). Genel olarak dünyada ve özel olarak Türkiye’de bulunan insanların yeni tüketim alışkanlıklarına uyum sağlaması, “moda” olarak kabul edilen eşya ve davranışları kolayca kabul etmesi, modanın değişmesine göre yeni tüketim malzemelerinin üretilmesi ve kısa süreli olarak kullanılıp atılması, tüketimin israf boyutuna ulaşmasına neden olmaktadır. Tüketim alışkanlıkları günümüzde millî servetin israfı boyutuna ulaşmıştır. Türkiye İsrافی Önleme Vakfı, yaptığı son araştırmalarda, Türk halkının millî gelirin yüzde 15’ini israf ettiğini; her yıl gıda, su, enerji sektörlerinde önemli israfların bulunduğunu tespit etmiştir (2023 Yılı İsraf Raporu). Türk halkı, kaynakların sınırlılığını bir kenara bırakıp, israfa devam etmektedir.

Tüketim alışkanlıklarında yaşanan sosyal ve finansal kaynaklı değişimlere karşı çıkan, Türk kültüründeki mütevazı ve azla yetinen düşünce sistemine yakın bir akım da son yıllarda Türkiye’de etkisini göstermeye başlamıştır. Freeganizm, gönüllü sadelik ve minimalizm olarak adlandırılan yaşam tarzları, gösterişten ve aşırı tüketimden uzak bir hayat felsefesine dayanmaktadır. Bu akımlar ihtiyaç fazlası tüketimi reddeden, az ile mutlu olunabileceğini vurgulayan, az eşyayla sade yaşamın mümkün olduğunu, bunun ruhsal gelişimde de olumlu etkileri bulunduğunu belirten bir hayat tarzını savunur (Taş, 2020, s. 58). Türkiye’de bu akımlardan özellikle minimalizm, sosyal medya ve video paylaşım platformları yoluyla daha tanınır hale gelmiştir. Aslen bir mimarî akımı olmakla birlikte minimalizm, az eşyayla ve fiziksel açıdan sadeleşmeyle başlayan bir akım hâline gelmekle birlikte, zaman içinde bu sadeleşmenin yaşanan ilişkiler ve sosyal hayata da uygulanmaya başlandığı görülmektedir (Dağ, 2020, s. 80-93). Atasözlerinde yer alan bazı ifadeler, bu akımla Türk kültürünün belli seviyelerde uyduğunun göstergesidir. “Aza kanaat etmeyen çoğu bulamaz” (Parlatır, 2010, s. 117), “Aza kanaat eden aç kalmaz”, “Aza kanaat eden çoğu bulur; çoğu arayan, açıkta kalır”, “İnsanın en büyük varlığı kanaattir”, “Az kazanan çok kazanır, çok kazanan hiç kazanır”, “Ekmeğini katığına denk getirmek de bir maharettir” (Albayrak, 2009) sözleri, Türk kültüründe az ile yetinmenin önemini göstermektedir. Burada kanaatkârlık güzel olarak karşılanırken, cimrilik hoş olmayan bir davranış olarak kabul görmektedir. *Divanü Lügati’t-Türk*’te yer alan “Kız kişi savı yorıglıbolmaz” (Pinti adamın ünü yayılmaz) (Silahdaroğlu, 1997, s. 42) atasözü, cimriliğin kişinin tanınırlığına, namına gölge düşüreceğini anlatmaktadır. Bu nedenle, cimrilik ve kanaatkârlık arasındaki sınırın kesin bir şekilde çizildiğini söylemek mümkündür. Her şeyden önce, Türk halkının büyük bölümünün Müslüman

olduğu, İslamiyet'in de israfı zararlı gördüğü, sade yaşamı teşvik ettiği gözden kaçırılmamalıdır. İslamiyet, abdest alınan sudan, evde pişirilen yemeğe, ev eşyasına ve kıyafete kadar her şeyde israftan kaçınmayı, kanaatkâr olmayı, sade ve gösterişsiz yaşamayı, din ve örf'e uygun şekilde harcama yapmayı, bunun dışında ne savurganlık ne de cimrilik yapmanın iyi olduğunu vurgulamaktadır (Sancaklı, 2013, s. 55-56). Yurt dışından gelen fikir akımlarından önce, var olunan sistemdeki kurallar ve bakış açısı da dikkate alınmalıdır. Minimalizm ve benzeri akımlar, Türk halkının yaşam tarzında ikincil olarak etkili olabilir. Minimalizm akımı, Türk kültüründeki ve dinî inancındaki mütevazı hayat tarzıyla uyussa da az eşya, az insanla görüşme yönü, misafirperver Anadolu insanının yaşam şekliyle yer yer uyuşmamaktadır. Şehirde yaşayan kişiler bunu başarabilse de geleneksel bakış tarzına sahip olan ve "modern" şehir hayatına tamamiyle uymak istemeyen kişiler bu akımı kendi standartlarına göre şekillendirmektedir (Dağ, 2020, s.87-91, 100-103).

Görüldüğü gibi Türk halkının düşünce dünyasında, ekonomiye birkaç açıdan yaklaşılmaktadır. Bu bazı örneklerde tasarruf yönlü tutum ve davranışlara neden olmakta, bazılarında tüketime odaklı bulunmaktadır.

Sonuç

Halk ekonomisinin, Türk halk kültürüne dâhil olan çeşitli kavramları ve tutumları bünyesinde taşıdığı sonucuna ulaşılmış ve halk kültüründe var olan kazanç, para, mal, tasarruf ve israf ile ilgili kalıpların halk edebiyatı ürünlerine ve geleneksel hayata yansıdığı, bunların sözlü, yazılı ve uygulamalı birer delil niteliği taşıdığı tespit edilmiştir. Kökleri Orta Asya'ya dayanan, Anadolu topraklarına gelindiğinde de gelişmeye ve değişmeye devam eden düşünce yapısının bir parçası olan ekonomiye dair kabuller, toplumsal söyleme ve davranışlara yansiyarak sonraki kuşaklara aktarılmaya devam etmektedir. Makalede, bu aktarımın halk edebiyatı açısından atasözleri ve deyimlerle, masal ve fıkralar yoluyla gerçekleştiği belirlenmiştir. Evlerde ve okullarda yapılan, ev ekonomisi eksenli uygulamalarla, kullanılmış ürünlerin dönüştürülmesi yoluyla yeni ürünlerin elde edilmesi de aynı tespitin el sanatlarına, kültürel mirasa yansımış hâlidir. Halkın, devletin ekonomik önlemlerine, yaşanan ülke ve hatta dünya çapındaki krizlere karşı kendince ek tedbirler aldığı, kendi küçük çaplı ekonomisini idame etmek için tasarruf yolunu tercih edebildiği görülmüştür. Bunun yanında; ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmelerin halkın tasarruf bilincine olumsuz yansımaları olabildiği, ihtiyaç fazlası tüketimden dolayı eskiden halkın çoğu tarafından bilinen değerlendirme, tamir etme, yenileme ve ömrünü uzatma gibi el becerilerine dayalı yeteneklerini unutmaya başladığı, bunun da ülke ekonomisine olumsuz şekilde yansıdığı belirlenmiştir. Türk halkının artan tüketim alışkanlıklarının kültürel kökenleri olmakla birlikte, tasarrufa ve israftan kaçınmaya dair kültürel zenginliğini de tekrar hatırlaması elzemdir. Küresel iklim değişikliğinin önemli nedenlerinden olan tüketim kaynaklı zararın azaltılması adına, millî servetin israfından kaçınılması gerektiği, Türk halkının, hayat felsefesinde ve kültürel mirasında bulunan tasarruf ve kanaat üzerine olan söylemlerini, davranışlarını daha yoğun şekilde hayatına yansıtması gerektiği görülmektedir.

Kaynaklar | References

- 2023 Yılı İsrâf Raporu (2023). Türkiye İsrâfı Önleme Vakfı. https://www.tgmp.net/eyayin/israf_raporu_2023.html .
- Açıkalın, S. ve Gül, E. (2006). Sosyal sınıflarda tüketimin sınıf belirleyicilik rolü. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(12), 15-28.
- Akdağ, M. (1979). *Türkiye'nin iktisadî ve içtimaî tarihi/ Cilt 2* (2. Baskı). İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Aksoy, Ö. A. (1993). *Atasözleri ve Deyimler sözlüğü/2*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Albayrak, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Alpay, Y. ve Alkin, E. (2020). *Olaylarla Türkiye ekonomisi* (4. Baskı). İstanbul: Hümanist Kitap Yayıncılık.
- Artun, E. (2011). *Türk halkbilimi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Boratav, P. N. (2007). *Nasreddin Hoca* (5. Baskı). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Can, M. (2020). Osmanlı Devleti'nde eski bir Türk geleneği: çanak yağması. *Millî Folklor*, 16(125), 150-162.
- Çalışkan, N. (2022, 24 Mart). İşte 22 markanın yer aldığı türkiye akıllı telefon pazarında son durum. *Habertürk*. <https://www.haberturk.com/turkiye-akilli-telefon-pazarinda-hangi-markanin-payi-ne-kadar-3385518-teknoloji>
- Çobanoğlu, Ö. (2000). Geleneksel dünya görüşü veya halk felsefesinin halkbilimi çalışmalarındaki yeri ve önemi üzerine tespitler. *Millî Folklor*, 6(45), 12-14.
- Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası ortak atasözleri sözlüğü*. Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Çobanoğlu, Ö. (2013). *Türk halk felsefesinde göç olgusu*. Akademik Kaynak, 1(2), 61-63.
- Dağ, M. (2020). Tüketim kültürü bağlamında bir yaşam tarzı olarak minimalizm[Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Deniz, Ö. (2007). Cumhuriyet dönemi çalışma hayatı. *Journal of Modern TurkishHistoryStudies*, VI(15), 131-150.
- Diken, H. A. (2022). Bir folklor unsuru olarak "halk ekonomisi"nin halk hayatındaki yeri, değeri ve önemi hakkında bazı düşünceler. *Anasay*, (21), 85-99. <https://doi.org/10.33404/anasay.1146183>
- Eğilmez, M. (2020). *Türkiye ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eloğlu, M. ve Tansel, O. (1977). *Bektaşî dedikleri*. İstanbul: Sander Yayınları.

- Ergin, M. (2018). *Dede Korkut Kitabı 1-2* (Birleştirilmiş 2. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Falay, N. (2017). Asya’da Eski Türklerin Ortaçağdakisosyo-ekonomik yapıları ve yaşamları. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları* 62. Seri, 1-42.
- Faroqhi, S. (2016). *Devletle başa çıkmak/Osmanlı İmparatorluğu’nda siyasal çatışmalar ve suç*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Gölpınarlı, A. (1961). *Nasreddin Hoca*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Göngör, E. (2017). *Türklerin psikolojisi*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Gümüştekin, N. (2011). Anadolu ve diğer kültürlerde işaret ve simgelerde anlam. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(26), 103-118.
- İnalcık, H. (2018a). *Osmanlı idare ve ekonomi tarihi* (3. Baskı). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İnalcık, H. (2018b). *Osmanlı İmparatorluğu’nun ekonomik ve sosyal tarihi-I/1300-1600* (H. Berktaş, Çev.) (11. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İzmir, B. (2023). “Yerli malı yurdun malı her Türk onu kullanmalı”: Erken Cumhuriyet döneminde Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti’nin faaliyetleri. *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 6(12), 13-23.
- Kafesoğlu, İ. (2015). *Türk millî kültürü* (16. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kılıç Karatay, S. (2019). Kırkyama geleneği ve kullanım alanları. *Journal of Arts*, 2(3), 141-150. <https://doi.org/10.31566/arts.2.010>
- Kocakaplan, S. Ç. (2016). Homoekonomikus’un gerçekliğini sorgulamak: türk atasözlerinde insan manzaraları. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 19-38.
- Kutlu, M. (1986). Şavaklı Türklerde “Hab” geleneği. *Türk Kültürü*, 273, 27-31.
- Mandaloğlu, M. (2013). Eski Türklerde sanayi, ticaret ve maliyenin ekonomik açıdan değerlendirilmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 129-150.
- Marangoz, M. ve Uluçay, O. (2010). Küresel ekonomik krizin tüketicilerin harcama ve tasarruf eğilimleri üzerine etkilerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (45), 82-96.
- Örnek, S. V. (1977). *Türkhalkbilimi*. Ankara: İşBankasıYayınları.
- Özarlan, M. ve Karataş, H. (2016). Halk ekonomisinde mübadele: “öründen tutma kardaşlık” örneği. *Millî Folklor*, 110, 17-29.
- Özdemir, N. (2012). Kültür tüketim ilişkisi ve kültür ekonomisi. *Kültür Ekonomisi ve Yönetimi/Seçki* içinde (s. 27-42). Ankara: Hacettepe Yayıncılık.

- Özkılıç, R. (2023). Somut olmayan kültürel miras kapsamında halk mutfağı: Konya örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Öztürk, M. (2022). Ana hatlarıyla Osmanlı Devleti'nin ekonomisi II. *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 1-20. <https://doi.org/10.52735/bellek.1131969>
- Pala, İ. (1992). *Ata sözleri sözlüğü*. İstanbul: Servet Basım Yayın.
- Parlatır, İ. (2010). *Atasözleri ve deyimler I*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Quataert, D. (2020). *Tüketim araştırmaları ve Osmanlı İmparatorluğu tarihi 1550-1922* (T. Günseren, Çev.). İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Sancaklı, S. (2013). Hadisler çerçevesinde israf olgusunun analizi. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 45-86.
- Senemoğlu, O. (2017). Tüketim, tüketim toplumu ve tüketim kültürü: karşılaştırmalı bir analiz. *İnsan&İnsan*, (12), 66-86. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.313030>
- Seyidoğlu, H. (2019). Türk atasözlerinin ekonomik yorumlaması üzerine bir inceleme. *Yıldız Social Science Review*, 5(1), 1-22. <https://doi.org/10.51803/yssr.517971>
- Silahdaroğlu, F. (1997). *Divanülügati't Türk'ten derlemeler ve uyarlamalar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sumaytaoğlu, E. C. (2012). Osmanlı'da ve Türkiye'de tarımsal politikaların tarihsel gelişimi ve uygulaması [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çankaya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şahin, M. (2023, 6 Ocak). Türkiye'nin en çok satan suv modelleri. NTV. <https://www.ntv.com.tr/galeri/otomobil/turkiyenin-en-cok-satan-suvmodelleri,J3SsLZZeY02eFpW1iDUzkw> .
- Taş, S. (2020). Tüketim karşıtı yaşam tarzları: freeganizm, gönüllü sadelik ve minimalizm. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, (6), 38-64. <https://doi.org/10.48131/jscs.820039>
- Tokmakçioğlu, E. (1991). *Bütün yönleriyle Nasreddin Hoca* (3. Baskı). İstanbul: Yılmaz Yayınları.
- URL-1: "Deli Oğlanın Ahıllı Oğlan", TÜMAK-I Masal Türkiye. <https://masal.gov.tr/>
- URL-2: "Öksüz Kız", TÜMAK-I Masal Türkiye. <https://masal.gov.tr/>
- URL-3: "Padişah ve Ağa", TÜMAK-I Masal Türkiye. <https://masal.gov.tr/>
- Uyanık, M. (2018). Felsefeyi Anadolu'da yeniden yurtlandırmak-Türk felsefesine giriş-. *Muhafazakar Düşünce*, 15(54), 180-199.

- Uygur, N. (1988). *100 soruda Türk felsefesinin boyutları* (2. Baskı). İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Ülken, H. Z. (2007). *Türk tefekkürü tarihi* (3. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yedekçioğlu, K. (1989). *Kayseri ağzı/ I deyimler*. Kayseri: Özel İdare Matbaası.
- Yıldırım, D. (2016). *Türk edebiyatında Bektaşî fıkraları* (3. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yılmazçelik, İ. (2018). Çöküş. T. Gündüz (Ed.). *Osmanlı Tarihi El Kitabı* (7. Baskı) içinde (s.543-632). Ankara: Grafiker Yayınları.